

Turvallisuus lapsen arjessa

Riitta Vornanen ja Maritta Törrönen

Tässä artikkelissa tarkastellaan lapsen turvallisuutta yksilöllisenä ja kokemuksellisenä kysymyksenä sekä osana heidän kasvuympäristöään. Tässä lapsi-käsitteeseen sisältyvät myös nuoret. Lapsen hyvinvointia on mielenkiintoista tarkastella juuri koettuna turvallisuutena, jonka merkitys on todettu useissa lapsen kehitystä koskevissa teorioissa. Esimerkiksi kiintymyssuhteita tutkinut John Bowlby (1988) kirjoittaa turvallisuusperustasta, joka luo pohjan lapselle lähestyä kodin ulkopuolista maailmaa ja sen ihmissuhteita. Turvallisuuden tarkastelu osana lapsen kasvuympäristöä on varsin haasteellinen tehtävä monestakin syystä. Artikkelissamme käsitellään joitakin turvallisuuteen sisältyviä jännitteitä ja turvallisuuden paradoksaalista luonnetta. Tavoitteena on hahmottaa sekä turvallisuutta mahdollistavia että ehkäiseviä elementtejä lapsen kasvuympäristössä.

Turvallisuus – elämän jatkuvuus ja epävarmuus

Ihmisen tarpeista käytävä keskustelu saattaa hiipua, jos ihminen mielletään vain koneeksi, joka toimii määrättyjen fysiologisten tai biologisten tarpeiden säätelämänä (Fromm 1985, 30). Kuitenkin jos

puhutaan tarpeista ja turvallisuudesta, niin käydään keskustelua ihmisestä, joka hakee elämälleen jatkuvuutta, tuttuutta, läheisyyttä ja varmuutta epävarmuuden, vierauden tai yksinäisyyden tilalle. Epävarmuus tai yksinäisyyden tunteet synnyttävät pelkoa ja ahdistusta ja saavat ihmisen toimimaan ja tavoittelemaan hyvää oloa. Turvattomuus saattaa ilmetä pelkoina ja epävarmuutena nykyisestä ja tulevasta.

Turvallisuus on ihmisen olemiseen liittyvä peruskysymys. Käsitteenä se on varsin haasteellinen, monitieteinen ja -ulotteinen (ks. esim. Niemelä & Lahikainen 2000). Turvallisuus ulottuu yksityisen ihmisen kokemusmaailmasta julkiseen ja valtiolliseen turvallisuuteen. Hyvinvointivaltion ideaalin on nähty vastaavan ihmisten turvallisuuden vaatimuksiin. Erityisesti sosiaalipalveluja on kehitetty vastaamaan ihmisten tarpeisiin.

Subjekttiivisen hyvinvoinnin tarkastelussa on kiinnitetty huomiota yleensä tyytyväisyyteen ja onnellisuuteen, mutta turvallisuus on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tämä on mielenkiintoinen ilmiö hyvinvointikäsitteen ”historiassa”. Hyvinvointia on tarkasteltu psykologisten tarveteorioiden kautta ja näistä tarveteorioista erityisesti Maslow toi esiin turvallisuuden tarpeen paljon kritisoidussa hierarkisessa tarvejäsennyksessään. Muissa hyvinvointikäsitteen taustalla olleissa tarvejäsennyksissä ei turvallisuuteen kiinnitetty kovin paljon huomiota, vaan keskityttiin sosiaalisiin tarpeisiin tai yhteisyyden tarpeisiin elintason ja itsensä toteuttamisen tarpeiden rinnalla (ks. Allardt 1976; Karisto 1984). Vaikka Maslowin käsitystä voidaan kritisoida monin tavoin, on hänen tarkastelussaan eritelty kauniisti tarvetta turvallisuuteen, rakkauteen ja arvostukseen.

Ajankohtainen keskustelu lapsen oikeuksista sekä lastensuojelulainsäädännön velvoitteet antavat haasteen turvallisuuden tarkasteluun. Oikeus turvallisuuteen merkitsee lapsen perusturvallisuuden ja kehityksen mahdollistavaa kasvuympäristöä. Oikeus turvallisuuteen liittyy erityisesti lapsen oikeuksien periaatteeseen ”protection” – suojelu ja huolenpito. Laajasti ymmärrettynä myös yhteiskunnan voimavarojen jako sekä lapsen osallisuus tai osallistumismahdollisuuksien edistäminen ovat osa turvallista kasvuympäristöä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen taustatekstissä todetaan, että ”lapsen tulisi persoonallisuutensa täysipainoisen ja sopusointuisen kehityksen vuoksi kasvaa perheessä onnellisuuden, rakkauden ja ymmärtämyksen ilmapiirissä” (Yleissopimus lapsen oikeuksista). Lasta ei siis irroteta sosiaalisista suhteistaan tai perheestä, jolla on ensisijainen vastuu lapsesta. Lapsella nähdään olevan oikeus perheeseen, henkilökohtaisiin suhteisiin molempien vanhempiansa kanssa.

Lapsen oikeuksien sopimuksen suojelun periaate voidaan ymmärtää myös huolenpitona, joka merkitsee turvallisuutta positiivisena mahdollisuutena lapsen tarvitsemaan huolenpitoon ja turvalliseen, lapsen edun mukaiseen kasvuympäristöön. Lapsen oikeuksien sopimuksen kaksi muuta periaatetta, osallisuus voimavaroista (provision) ja osallisuus (participation) esimerkiksi kuulumisena yhteisöön (perhe, toveripiiri, koulu, asuinalue jne.), ovat lähellä positiivista turvallisuuden käsitteen tulkintaa. Lastensuojelulaki ja lapsen oikeuksien sopimus tähtäävät lapsen suojelemiseen välittömiltä uhkilta ja riskeiltä. Ne korostavat myös turvallista, mahdollisuuksia antavaa ja tasavertaista kasvuympäristöä, johon lapsi tuntee kuuluvansa.

Lapsen turvallisuus jää paljolti yksityisen elämän alueelle. Sosiaali- ja terveydenhuollon julkiset palvelut ja työmuodot edustavat Habermasin termin systeemimaailmaa erotuksena yksityiselle elämismailmalle, jolla on erilaisia kohtauspisteitä viralliseen järjestelmään ja sen työntekijöihin. Sosiaalityössä onkin kehitetty erilaisia työmuotoja, joilla voitaisiin paremmin tukea ihmisten omia sosiaalisia verkostoja voimavaroja. Näitä ovat erilaiset verkostotyön muodot ja esimerkiksi läheisneuvonpito, jota käytetään lastensuojelun sosiaalityössä. Työmuodot perustuvat ihmisten vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen, työskentelyyn suhteen varassa.

Turvallisuus on erityisesti länsimaisten yhteiskuntien kysymys (esim. Berki 1986; Watts 1976). Tällöin turvallisuutta pyritään takaamaan julkisin toimin. Eversin ja Nowotнын (1987, 61) mukaan turvattu muutta siedetään sitä vähemmän, mitä enemmän sitä pyritään takaamaan julkisin toimin. Turvallisuuden ohella vapaus on tärkeä yhteiskunnallinen arvo ja perusoikeus länsimaisissa yhteiskunnissa.

Lapsen kohdalla joudutaan tasapainottelemaan vapauden ja turvallisuuden välillä. Lapsi tarvitsee itsenäistyäkseen sopivassa suhteessa sekä vapautta että turvallisuutta. Tärkeää on tasapaino lapsen tarvitseman vapauden ja itsenäistymisen sekä turvallisten rajojen välillä. Esimerkiksi lasten päihteiden väärinkäyttö on johtanut keskustelemaan lasten liiallisesta itsenäisyydestä ja vapaudesta toimia omaa hyvinvointiaan ja terveyttään heikentävällä tavalla. Julkisuudessa on keskusteltu myös varhaisen puuttumisen merkityksestä sekä nollatoleranssista silloin, kun lapsi vakavasti vaarantaa oman terveytensä.

Oikeudet ja säännökset ovat välttämättömiä, mutta eivät riittäviä edellytyksiä lapsen turvallisen kasvun ja kasvuympäristön takaamiseksi. Jos oikeudet eivät konkretisoidu lapsen arjessa, eivät ne saavuta tarkoitustaan. Turvallisen kasvuympäristön käsite on kuitenkin varsin suhteellinen. Millaista on riittävä hoito ja huolenpito tai milloin kasvuympäristö on turvallinen? Toisaalta miten perustelemme sen, että lapsen kasvu ja kehitys ovat vaarantuneet?

Mikä turvallisuutta rikkoo? – turvallisuus paradoksina

Turvallisuus ei ole mikään staattinen tila ja täydellinen turvallisuus on illuusio. Ihmisen turvallisuuden etsintä tiivistyy yksilötasolla kysymykseen, kuinka löydämme turvallisuutta ja mielenrauhaa maailmassa, jossa on turvattomuutta, katoavuutta ja jatkuvaa muutosta (Watts 1976)? Turvallisuuden tavoittelu on paradoksaalista pyrkimystä jatkuvuuteen epäjatkuvuuden maailmassa.

Turvallisuuden paradoksi syntyy siitä, että turvallisuuteen liittyy turvattomuuden mahdollisuus. Samat tekijät, joihin liittyy turvallisuutta ovat myös keskeisiä turvattomuuden konteksteja (Berki 1986). Turvallisuuden paradoksaalinen perusta liittyy ihmisen läheisiin vuorovaikutussuhteisiin. Läheiset ihmissuhteet mahdollistavat toisaalta turvallisuuden, mutta niihin liittyy myös sekä turvattomuutta, uhkia että riskitekijöitä.

Esimerkiksi perheväkivalta merkitsee rajua turvattomuutta turvallisuuden perusyksikössä (Kraav & Lahikainen 2000).

Turvallisuuden käsitettä voidaan analysoida samoin kuin vapauden käsitettä: positiivisena ja negatiivisena turvallisuutena. Negatiivinen turvallisuus merkitsee turvallisuutta jostakin, suojaa vaaroilta ja uhkilta. Lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteista suojelu tarkoittaa lapsen varjelua kaltoin kohtelulta ja väkivallalta. Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklassa 19 todetaan, että lasta on suojattava kaikelta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta tai pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä kohtelulta, kaltoin kohtelulta tai hyväksikäytöltä (Yleissopimus lapsen oikeuksista). Kapeasti ymmärrettynä lastensuojelu on juuri lapsen suojelua riskeiltä ja uhkatekijöiltä, joita voi ilmetä lapsen omassa perheessä. Lapsen ja hänen perheenjäsentensä yksilölliset ihmissuhteet voivat parhaimmillaan tarjota kiintymystä, rakkautta, lämpöä, mutta niihin sisältyy myös pelkoa ja huolta.

Sosiaalityöntekijöiden työ on haasteellisimmista tehtäväalueista vapautta perusarvona kunnioittavassa hyvinvointiyhteiskunnassa. Sosiaalityöntekijä etsii yhdessä perheen kanssa kaikkia perheenjäseniä tyydyttävää ratkaisua, tavallaan perheen etua, mutta ristiriitatilanteissa hän joutuu tasapainoilemaan lapsen edun ja vanhempien edun välisessä maastossa. Virkansa puolesta sosiaalityöntekijän puolustaa heikomman osapuolen, tavallisesti siis lapsen etua.

Mitä turvallisuuden edistämisen tavoite edellyttää sosiaalityön työskentelymenetelmiltä? Sosiaalityön asiakastyö on ihmissuhdetyötä, joka koskettaa perheiden yksityistä elämänpiiriä. Sosiaalityö perustuu työskentelyyn suhteiden varassa. Näitä suhteita leimaavat usein tuen ja kontrollin sidokset. Arnkil ja Eriksson (1999, 80) kuvaavat, että lastensuojeluverkostot voivat saada ”sisäänsä” ja elettäväkseen sen problematiikan, jonka kanssa ollaan tekemisissä. Lapsen kokemus vuorovaikutuksellisuus aivan kuin leviää myös viranomaisverkostoon. Näin myös lastensuojelu on vuorovaikutuksellista työskentelyä. Jos tuen ja kontrollin tiukka jako, mustavalkoinen erottelu hyviin ja pahoihin sekä toisten syyttely jatkuvat viranomaisten ja perheiden kohtaamisissa, ei itse vuorovaikutuksellisia vaikeuksia ja siitä johtuvia turvattomuuden tunte-

muksia voida käsitellä. Tärkeää on etsiä yhteistä työn tavoitetta, jolloin jokaisen, myös lapsen, näkemyksellä on merkitystä. Lapsen kanssa työskentelevien ammattilaisten haasteena on hahmottaa lapsen verkostoon kuuluvien ihmisten näkökulmaa ja varmistaa, että lapsi saa tukea silloin kun hänen oma perheensä ei sitä pysty tarjoamaan.

Sosiaalityöntekijät kohtaavat turvallisuuden paradoksin asiakasperheidensä kautta. Erityisesti vaikeissa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen tai huostaanottoon liittyvissä perhetilanteissa on haasteellista selvittää lapsen etua. Ihmisten käyttäytyminen on välillä epärationaalista, mitä on joissakin tilanteissa ulkopuolisen vaikea ymmärtää. Miksi esimerkiksi perheenäiti suojelee väkivaltaista aviopuolisoaan? Mikä kietoo riitaisaa perhettä yhteen?

Sosiaalityö eroaa esimerkiksi perheterapiasta siten, että turvallisuuden paradoksia joudutaan vaikkapa huostaanottoasioissa ratkomaan myös muun kuin vuorovaikutuksen tasolla. Lastensuojelussa joudutaan tekemään myös konkreettisia ratkaisuja, jotka koskevat lapsen ja vanhempien välisiä suhteita ja sijaishuollon järjestämistä lapsen edun mukaisella tavalla. Jos on syytä epäillä lapsen elinoloja turvattomiksi, saattaa tästä ristiriitaisesta tilanteesta tulla työntekijöiden ja perheen kivulias julkisen ja yksityisen kohtauspiste.

Vaikka erilaisia riskitekijöitä pyritään tunnistamaan lapsuudessa, on varottava liian lineaarisen elämäntähtäyksen harhaa. Ihmisten lapsuuden kokemuksista ei seuraa aina tietynlainen elämä, olivatpa nämä kokemukset miten haavoittavia tahansa. Ihmisillä on monenlaisia polkuja ja selviytymisen tarinoita, vaikka myös sosiaalisten ongelmien sukupolvitaitaista jatkumoakin esiintyy. Riskitekijöitä koskevassa kirjallisuudessa käytetään termiä joustava selviytyminen, joka merkitsee selviytymistä riskiolosuhteista tai vaikeuksista huolimatta. Esimerkiksi lapsi voi selviytyä varsin joustavasti, vaikka hän eläisikin monilla tavoin haavoittaviksi arvioituissa olosuhteissa (esim. Rutter 1985; Rutter 1990; Cicchetti & Toth 1997; Sameroff ym. 1997).

Turvallisuus antaa siivet – turvallisuus mahdollisuutena

”Tänä päivänä ovat rutistukset rutiinia, hellät sanat sallittuja...”

Sanonta ”tynnyrissä kasvaneesta lapsesta” kuvaa kasvatuksen historian ilmiötä, jossa lapsen kasvuympäristöä kavennettiin ja rajoitettiin usein hyvässä tarkoituksessa lapsen suojelemiseksi ”pahalta maailmalta”. Kasvattaminen haastaa vanhemmat takaamaan lapselle sekä turvallisuutta tuottavia rutiineja, mutta myös tukemaan lasta siten, että hän selviytyy muuttuvassa yhteiskunnassa. Liiallinen suojeleminen tai ylihuolehtiminen voi ehkäistä lapsen itsenäistymistä ja onnistumisen kokemuksia. Toisena ääripäänä on välinpitämättömyys ja liiallinen vapaus, jotka voivat jättää lapsen selviytymään liian yksin ilman, että hänelle syntyy myönteistä kokemusta siitä, että voi apua tarvitessaan turvautua muihin.

Turvallisuutta tukeva kasvuympäristö ei ole liian löyhä eikä liian sitova. Turvallisuutta edistää perheen salliva ja myönteinen ilmapiiri sekä vanhempien keskustelut lapsen kanssa. Vanhemmat voivat välittää lämpöä ja rohkaista lasta sekä perustella rajoituksia, silloin kun ne ovat tarpeen. Kaikki lapset eivät tarvitse kovia rajoja kasvuunsa vaan riittää, kun heitä ohjataan silkkihansikkain.

Tutkimukset emotionaalisesti vakaista lapsista osoittavat, että heillä on ollut itsenäisyyteen rohkaisevat ja tukevat vanhemmat. Lapsen turvallisuutta edistää, jos asenteet ja käyttäytyminen ovat johdonmukaisia ja luotettavia perhesuhteissa. (Pringle 1986.) Vanhempia voidaan pitää lapsen turvallisuuden selustana (Bowlby 1988). Perusluottamus kehittyi varhaisvuosien vuorovaikutussuhteissa hoitaviin henkilöihin, yleensä vanhempiin, ja lapsuuden vuosilla on merkitystä turvallisuuden kehityksessä. Turvallisuuden rooli on paradoksaalinen: mitä turvallisempi ja läheisempi lapsen kiintymyssuhteiden historia on, sitä helpompaa hänen on kehittyä itsenäiseksi persoonallisuudeksi (Howe 1995, 133).

Missä määrin lapsi tarvitsee rutiineja ja jatkuvuutta arkiseen ja turvalliseen kasvuympäristöönsä? Rutiinit liittyvät keskeisesti kulttuu-

riin ja kasvatukseen. Varhaisvuosien turvallisuuden kehittyminen perustuu niihin rutiineihin, joita lapsen hoitamiseen liittyy kuten syömiseen, peseytymiseen ja pukeutumiseen. Tärkeä ulottuvuus tässä on lapsen ja hänen lähellään olevien ihmisten välinen vuorovaikutus. Lapsi oppii luottamaan tiettyjen asioiden jatkuvuuteen ja sisäistää tämän kokemuksen osaksi persoonallisuuttaan. Jo varhaisella hoidolla ja vuorovaikutuksella, joista paljon keskustellaan sosiaali- ja terveystoiminnassa, on merkitystä lapsen turvalliselle kasvuympäristölle.

Rutiinit, tavat ja tottumukset ovat kiinteästi yhteydessä arjen toimintoihin ja niiden kronologiseen kulkuun. Päivästä toiseen toistuvina niillä on suuri merkitys ihmisen ontologiselle turvallisuudelle (Giddens 1995, 142). Rutiinit tulevat esille, kun jokin tapahtuma on yllätyksellinen, odottamaton tai poikkeava. Arkeen sisältyy sekä rutiineja että luovuutta ja siten itsestään selvää toistuvuutta, mutta myös muutoksia (Salmi 1991, 5). Rutiineja tarvitaan arkemme jäsentämiseen. Esimerkiksi lapselle perheen yhteiset ajat ja tavat voivat lisätä yhteenkuuluvuutta ja ylläpitää jatkuvuuden tunnetta ja luottamusta. Toisaalta elämän pitää olla myös riittävän väljää ja sallivaa, jotta se mahdollistaa perheenjäsenen liikkumatilan ja oman kasvun mahdollisuuden.

Rutiineilla on merkitystä varhaislapsuuden ohella myös myöhemmissä elämänvaiheissa ja jokapäiväisessä arjessa. Rutiinit vahvistavat turvallisuudentunnettamme (esim. Giddens 1991), vähentävät epävarmuutta, säästävät energiaa ja tuovat sujuvuutta arkeen. Rutiinit alentavat päätöksenteon monimutkaisuutta, säästävät voimavaroja eikä aina tarvitse pohdiskella avoimena olevia vaihtoehtoja eikä aloittaa aina alusta. (Ilmonen 1998, 96–98.) Mayallin (1996, 98) mukaan juuri sosiaalinen järjestys luodaan kodeissa jatkuvien neuvottelujen avulla. Aikuiset antavat säännöt, mutta se, milloin ja miten niitä sovelletaan, riippuu monista tekijöistä. Näitä tekijöitä ovat perhehistoria ja tavat, lapsen luonne, ikä, ajankohta, mielentila, kokemukset ja mallit ylläpitää sopua (ks. Törrönen 1999, 20).

Yksilötasolla rutiineilla voi olla erilainen merkitys. Liiallinen rutiineihin takertuminen voi olla osoitus ahdistuksesta tai sen torjunnasta. Rutiinien katkeaminen voi mahdollistaa myös luovuutta. Douglas

(2000, 156) on todennut, että pyrimme luomaan järjestystä elämäämme, mutta emme kuitenkaan hylkää epäjärjestystä. Epäjärjestys on tuhoisaa valmiille kaavoille, mutta siinä piilee myös mahdollisuuksia, vaaraa ja voimaa. Esimerkiksi taiteilijoiden sallitaan ylittää arkiajattelun rajoja eikä heidän oleteta mukautuvan yleisen moraalikäsitteen vaatimuksiin.

Perheiden arkiset rutiinit voivat rikkoutua monestakin syystä. Esimerkiksi äkilliset kriisitilanteet voivat heikentää perheen arkista selviytymistä ja rikkoa rutiineja. Perheet ovat myös varsin erilaisia ja esimerkiksi lastensuojelun asiakasperheissä saattavat vaikeuksia tuottaa ”arkiset” rutiinit kuten ruoanlaitto ja lastenhoito vanhemman tai vanhempien päihteidenkäytön tai mielenterveysongelmien vuoksi.

Positiivinen turvallisuus tarjoaa rutiinien ohella myös vapautta. Vapaus ihmissuhteissa ei merkitse itseriittoisuutta ja täydellistä riippumattomuutta. Se ei myöskään tarkoita vaikeuksien poissaoloa vaan sitä, että lapsi voi pettymyksiä ja vaikeuksia kohdatessaan käsitellä niitä yhdessä jonkun turvallisen ihmisen kanssa. Lapsen joustavaan selviytymiseen vaikuttaa muun muassa lapsen saama sosiaalinen tuki (esim. Felner 1984; Garmezy 1983; 1987; Werner 1989; Lösel ym. 1989). Turvallisuus merkitsee myös luottamusta itseän ja siihen, että selviytyy vaikeuksista huolimatta (esim. Vornanen 2000).

Turvallisuus on tasapainoilua turvallisen ja tutun sekä uuden, oudon ja jännittävän välillä. Ihmisten persoonallisuus sekä yksilölliset tarpeet ja polut vaihtelevat. Toiset kaipaavat elämäänsä enemmän muutoksia ja riskejä. Vapauden ja turvallisuuden välinen vuoropuhelu ja tasapainottelu tulee esiin eri tavoin arkielämässä ja elämän käännekohtissa, joissa tehdään valintoja. Osa ihmisistä ottaa mielellään haasteita, jopa riskejä ja osa kaipaa enemmän turvallisuutta ja rutiineja.

Riskien ottamiseen voi liittyä mielihyvää, joka ylittää halun turvallisuuteen. Esimerkiksi vaaran kokemus voi irrottaa rationaalisesta ajattelusta ja kehon kontrollista, adrenaliini virtaa. ”Extreme”-urheilulajeissa haastetaan vaara ja testataan pelon sietokykyä. (Lupton 1999, 157.) Lapsen kanssa työskentelymuotona käytetään usein seikkailupedagogiikkaa tai seikkailutoimintaa, joka perustuu jännitykseen ja riskeihin turvallisesti koettuna.

Erilaiset valinnat ja elämäntapaerot tulevat esiin terveyden alueella. Jotkut sauvakävelevät ja jotkut kiipeävät Mount Everestille tai lähikalliolle. Toiset juovat humalahakuisemmin ja toiset siemailevat lasin viiniä ruoan kanssa. Päihteiden käytön osalta kyse on paljon myös kulttuurisesta ilmiöstä, joka näkyy suomalaisten lasten päihteiden käyttötavoissa. Voidaan myös kysyä, onko lapsen oman valinnan tulosta, jos 10-vuotias kokeilee päihteitä? Jos katsotaan vain juovia lapsia, nohdetaan millaisista peleistä lapset ovat mallia hakeneet. Malleina eivät toimi vain omat vanhemmat, vaan katseen voi kohdistaa suomalaiseen juomakulttuuriin, joka on paljolti humalahakuista ja juomista ihannoivaa. Suomalainen kulttuuri ei ole onneksi vain yhdenlainen. Toisenkinlaisia malleja on nähtävissä.

Allen ym. (1997) ovat tarkastelleet lasten poikkeavaa käyttäytymistä lasten autonomiapyrkimysten sekä muuttuvien kiintymyssuhteiden näkökulmasta. He tuovat esiin aikaisempien tutkimusten tuloksia vanhempien kasvatuskäytäntöjen yhteydestä lasten poikkeavaan käyttäytymiseen ja kouluvaikeuksiin. Allen ja kumppanit haluavat kuitenkin tarkentaa, miksi ongelmakäyttäytyminen saattaa lisääntyä lapsuudessa. He tukeutuvat kehityspsykologisen tutkimuksen tulokseen siitä, että lapsen autonomia kehittyy optimaalisesti läheisissä ja tukea antavissa suhteissa vanhempiin, ei irrallaan vanhemmista tai näiden suhteiden kustannuksella. Vahva suhde vanhempiin voi toimia pidäkkeenä esimerkiksi alkoholin käyttöön, vaikka lisääntynyt toimintavapaus lapsuudessa lisää siihen mahdollisuuksia (myös McBride Murry & Bell-Scott 1994). Turvalliset kiintymyssuhteet vanhempiin voivat ehkäistä poikkeavaa käyttäytymistä. Hyvä suhde vanhempiin ei sinänsä estä lapsen ongelmia, mutta lapsi voi olla motivoituneempi rajoittamaan toimintaansa yhteiskunnan laillisten rajojen mukaan. (Allen ym. 1997.)

Allen ja kumppanit korostavat, että lasten kehitys ja kiintymyssuhteet eivät tapahdu kulttuurisessa tyhjiössä. Vaikka he eivät esitäkään laajaa selvitystä köyhyyden, työttömyyden ja rikollisuuden vaikutuksesta lasten syrjäytymiseen, he tuovat esiin tämänkaltaisten tekijöiden merkityksen. Lasten autonomiapyrkimykset voivat olla erilaisia sellaisissa ympäristöissä, joissa on köyhyyttä, työttömyyttä ja rikollisuutta.

Mitkä ovat lapsen tavoitteet aikuisuudelle, jos aikuismallien elämään ei sisälly palkkatyötä, jos olosuhteet eivät tarjoa riittäviä edellytyksiä elämiseen ja jos lapsi ei näe toivoa sosiaalisesta liikkuvuudesta?

Poikkeavan käyttäytymisen selittämiseen käytettiin Allenin ym. (1997) tutkimuksessa ”monien porttien” -mallia. Sellaiset tekijät kuten vanhempien asettamat rajat käyttäytymiselle, naapuruston ja toveriryhmän sosiaaliset paineet, lasten ja vanhempien välisten suhteiden laatu, myönteiset odotukset tulevaisuuden rooleja kohtaan sekä läheisissä suhteissa kehittyneet empatiataidot voivat ehkäistä lasten syrjäytymistä. Mikä tahansa näistä ”porteista” voi tukea lapsen selviytymistä ja myönteistä kasvua. Toisaalta jos edellä mainitut portit puuttuvat, lapsen perheen tilanne on taloudellisesti ja muilta elämisen olosuhteilta niukka ja jos vanhemmat eivät kykene käsittelemään lapsen autonomian ja kiintymyksen tarpeita ja jos tähän liittyy vielä epäedullinen asuinalue ja lähiympäristö, voi lapsen riski syrjäytymiseen kasvaa.

Tämä näkemys on varsin laaja ja ottaa huomioon lapsen kehityksen kontekstin. Tämän näkökulman mukaan interventiotkin on syytä suunnata lieventämään köyhyyden vaikutuksia sekä sosiaalista deprivatiota lapsuudessa. Mallissa tuodaan esiin lapsen perheen merkitys mutta se ei ole ainoa tekijä, joka vaikuttaa. Lasten kasvuympäristöön olisikin kiinnitettävä huomiota kokonaisuutena eikä korostaa liikaa yksittäisten tekijöiden merkitystä. Perhesuhteilla ja suhteilla vanhempiin on keskeinen merkitys kasvuympäristössä mutta ne eivät turvaa kaikelta pahalta. Muuttuva yhteiskunta ja ympäristö tuovat omat haasteensa. Toverisuhteet sekä muut ”oppimisympäristöt” kuten koulu ja media ovat myös osa kasvuympäristöä (ks. esim. Aittola ym. 1995).

Lapsen yksilölliset tarpeet ja persoonallisuus sekä lapsen sosiaalinen verkosto vaikuttavat myös siihen, miten kasvuympäristö muotoutuu. Lapsen ja ympäristön suhde on vastavuoroinen ja lapsi vaikuttaa myös itse ympäristöönsä valitessaan tovereitaan ja harrastuksiaan.

Yhteiskunnan taloudelliset ja muut rakenteelliset tekijät välittyvät myös lapsen kasvuympäristöön muun muassa perheen kautta. Lapsuudessa tietoisuus yhteiskunnasta ja maailmasta lisääntyy. Elämänpiirin laajeneminen voi lisätä huolia ja pelkoja. Maailma ja ympäristö eivät

välttämättä sinänsä muutu monimutkaisemmiksi vaan ne ovat sitä jo valmiiksi. Tämä monimutkaisuus ja elämän haasteellisuus vain paljastuvat asteittain. (Lahikainen ym. 1995, 42.)

Turvallisuus ja elämän ennustamattomuus

Osa riskeistä on ihmisten itsensä valittavissa, osa taas ei. Yksilöt voivat jossain määrin tiedostaa oman vapautensa ja siihen liittyvät toiminnan ja muutosten mahdollisuudet. Vapaus sisältää myös kuitenkin toiminnan ja sen seurausten ennustamattomuuden, joten ihminen ei välttämättä aina tiedosta oman toimintansa ja valintojensa vaikutuksia.

Ihmisen vapaus on suhteellista vapautta eikä aina ole olemassa valinnanmahdollisuuksia. Lapsen elämässä on paljon sellaisia tekijöitä, joita lapsi ei voi itse valita. Lapsi ei valitse perhettään ja hän joutuu muodostamaan uusia ihmissuhteita esimerkiksi uusperhetilanteissa, kun vanhemmat eroavat ja solmivat uusia suhteita. Lapsen verkosto laajenee ja muuttuu monin tavoin. Näin tapahtuu usein myös lastensuojelun asiakkaina olevien lapsen elämässä.

Turvallisuuden määritelmässä näkyy ihmisen toive siitä, elämä olisi jotenkin ennustettavaa sekä nykyisyydessä että tulevassa. Tulevaisuus ulottuu jopa tuonpuoleiseen eli elämän jälkeiseen elämään. Jatkuvuus on keskeinen käsite, kun yritetään ymmärtää ihmisen kokemaa turvallisuuden tunnetta. Turvallisuuksuudessaan ihminen tulee lähes eläimen kaltaiseksi. Eläimet varustautuvat talven varalle keräämällä varastoja tai rakentavat pesää poikasiaan varten. Samoin ihminen usein koettaa ennakoida tulevaa ja rakentaa nykyisyyttään sen varalle.

Jatkuvuus kantaa mukanaan myös sellaisia piirteitä kuin tuttuus, läheisyys ja varmuus. Jatkuvuus tuo tunteen, että ne asiat ja ihmiset, jotka liittyvät elämäämme, ovat jollakin tavoin tuttuja ja sitä kautta läheisiä. Kun voimme edes jollakin tavoin tietää tulevasta, tuo se varmuutta ja pysyvyyttä elämäämme. Ihminen on sen verran ristiriitainen olento, ettei välttämättä jatkuvuus eikä tuttuuskaan tee häntä levolli-

seksi tai tyytyväiseksi. Eivätkä ne välttämättä ole asioita, joiden myötä hän tuntisi hyvinvointinsa kasvavan.

Ihminen yrittää hallita elämäänsä siten, että hänen itsensä ja hänen ulkopuolellaan olevan maailman suhde pysyisi hänelle jollakin tavoin ennustettavana ja tutuna. Hän pyrkii vapautumaan ahdistuksesta ja pelosta, mutta myös suojautumaan vaaroilta ja välttämään riskejä (Hellsten 1993, 112). Turvallisuuden liittyy oleellisesti tietyn rakenteen, jatkuvuuden ja järjestyksen vaatimus. Ihminen pyrkii hahmottamaan ympäristönsä ja tunnistamaan sen tiettyinä tutuna rakenteena. (Riihinen 1987, 1362–1371.)

Elämään kuuluu tietynlainen epävarmuus, koska esimerkiksi tulevaisuutta on vaikea ennustaa. Jos tekisimme elämästämme täysin turvallista tai jos emme koskaan ottaisi riskejä, saattaisi arjesta tulla yksitoikkoista ja ahdistavaa. Täydellinen yhteiskunnan tai ympäristömme turvallisuus saattaisi äärimuotona johtaa totalitarismiin tai täysin kontrolloituihin elämäntapoihin, kuten Orwell tai Huxley kaunokirjallisissa teoksissaan maalailevat. Myös täysin ennakoitavissa oleva elämä saattaa viedä elämänilon ja tukahduttaa luovuuden. Ihmisen tavoitteena onkin sietää ajoittaista stressiä ja epävarmuutta ilman, että pelko tai ahdistus lamauttavat hänen toimintakykynsä. Turvallisen olotilan etsiminen on elämän pituinen projekti ja tasapainoilua levottomuuden ja levollisuuden maastossa.

Lähteet

- Aittola, T., Erämies, T., Jauhiainen, J., Joki, H., Lainpelto, V., Partanen, R. & Tikkanen, J. 1995. ”Koulua käydään tulevaisuutta varten, vapaa-ajasta nautitaan nyt”. Koulun ulkopuolisten oppimisympäristöjen tarkastelua. Nuorisotutkimus 13 (3), 33–44.
- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

- Allen, J. P., Moore, C. M. & Kuperminc, G. P.* 1997. Developmental approaches to understanding adolescent deviance. Teoksessa S. S. Luthar, J. A. Burack, D. Cicchetti & J. R. Weisz (eds.) *Developmental psychopathology. Perspectives on adjustment, risk and disorder*. Cambridge: Cambridge University Press, 548–567.
- Arnkil, T. & Eriksson, E.* 1999. Kelluvia vuoropuhelurakenteita. Teoksessa P. Virtanen (toim.) *Verkostoituva asiakastyö*. Helsinki: Kirjayhtymä, 71–109.
- Berki, R. N.* 1986. *Security and society: Reflections on law, order and politics*. London: Dent.
- Bowlby, J.* 1988. *A secure base. Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Cicchetti, D. & Toth, S. L.* 1997. Transactional ecological systems in developmental psychopathology. Teoksessa S. S. Luthar, J. A. Burack, D. Cicchetti & J. R. Weisz (eds.) *Developmental psychopathology. Perspectives on adjustment, risk and disorder*. Cambridge: Cambridge University Press, 317–349.
- Douglas, M.* 2000. Puhtaus ja vaara: ritualistisen rajanvedon analyysi. Suomentaneet V. Blom & K. Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Evers, A. & Nowotny, H.* 1987. *Über den Umgang mit Unsicherheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Felner, R. D.* 1984. Vulnerability in Childhood. Teoksessa M. C. Roberts & L. Peterson (eds.) *Prevention of Problems in Childhood. Psychological research and applications*. New York: John Wiley & Sons, 133–169.
- Fromm, E.* 1985. *Rakkaus on elämä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Garmezy, N.* 1983. Stressors of childhood. Teoksessa N. Garmezy & M. Rutter (eds.) *Stress, coping and development in children*. New York: Mc Graw Hill, 43–85.
- Garmezy, N.* 1987. Stress, competence, and development: Continuities in the study of schizophrenic adults, children vulnerable to psychopathology, and the search for stress-resistant children. *American Journal of Orthopsychiatry* 57 (2), 159–174.
- Giddens, A.* 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Polity Press. Oxford: Blackwell Publishers.

- Giddens, A.* 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Hellsten, K.* 1993. Vaivashoidosta hyvinvointivaltion kriisiin: hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Howe, D.* 1995. *Attachment theory for social work practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Iimonen, K.* 1998. Sosiologia, rutiinit ja kulutus. *Sosiologia* 35 (2), 92–103.
- Karisto, A.* 1984. Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46. Helsinki.
- Kraav, I. & Lahikainen, A. R.* 2000. Perheen turva ja turvattomuus. Teoksessa P. Niemelä & A. R. Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino, 91–117.
- Lahikainen, A. R., Kraav, I., Kirmanen, T. & Maijala, L.* 1995. Lasten turvattomuus Suomessa ja Virossa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 25. Kuopio.
- Lupton, D.* 1999. *Risk*. London: Routledge.
- Lösel, F., Bliesener, T. & Köferl, P.* 1989. On the concept of "Invulnerability": Evaluation and first results of the Bielefeld project. Teoksessa M. Brambring, F. Lösel & H. Skowronek (eds.) *Children at Risk. Assessment, Longitudinal Research, and Intervention*. Berlin: Walter de Gruyter, 186–219.
- Mayall, B.* 1996. *Children, health and social order*. Buckingham: Open University Press.
- McBride Murry, V. & Bell-Scott, P.* 1994. Dealing with Adolescent Children. Teoksessa P. C. McKenry & S. J. Price (eds.) *Families and Change. Coping with Stressful Events*. California: Sage Publications, 88–110.
- Niemelä, P. & Lahikainen, A. R.* 2000. (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Pringle, M. K.* 1986. *The needs of children*. London: Hutchinson.
- Riihinen, O.* 1987. Sosiaaliturvan juuret. *Sosiaaliturva* 2, 75: 24, 1362–1371.

- Rutter, M.* 1985. Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry* 147, 598–611.
- Rutter, M.* 1990. Psychosocial resilience and protective mechanisms. Teoksessa J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein & S. Weintraub (eds.) Risk and protective factors in the development of psychopathology. Cambridge: Cambridge University Press, 181–214.
- Salmi, M.* 1991. Vardagslivet som begrepp och forskningskontext: Manligt och kvinnligt i förståelsen av vardagen. Paper till konferensen om teori och metodproblem i historisk arbetslivsforskning. Umeå 14.–16. juni 1991, (moniste), 1–15.
- Sameroff, A. J., Seifer, R. & Bartko, W. T.* 1997. Environmental perspectives on adaptation during childhood and adolescence. Teoksessa S. S. Luthar, J. A. Burack, D. Cicchetti & J. R. Weisz (eds.) Developmental psychopathology. Perspectives on adjustment, risk and disorder. Cambridge: Cambridge University Press, 507–526.
- Törrönen, M.* 1999. Lasten arki laitoksessa. Helsinki: Helsinki University Press.
- Watts, A. W.* 1976. The Wisdom of Insecurity. Alkuperäinen julkaisu vuodelta 1954. London: Rider.
- Werner, E. E.* 1989. Vulnerability and resiliency: A longitudinal perspective. Teoksessa M. Brambring, F. Lösel & H. Skowronek (eds.) Children at Risk. Assessment, Longitudinal Research, and Intervention. Berlin: Walter de Gruyter, 157–172.
- Vornanen, R.* 2000. Turvallisuus elämän kysymyksenä. 13–17-vuotiaiden nuorten turvallisuus ja turvattomuuden aiheet. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 81. Kuopio.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista. [Http://www.boes.org/un/finun-b.html](http://www.boes.org/un/finun-b.html). 2.11. 2000.